

Боровік Любов Володимирівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів
Херсонський державний аграрний університет

Боровик Любовь Владимировна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры учета и аудита и финансов
Херсонский государственный аграрный университет

Borovik L. V.
Ph.D., Associate Professor
Kherson state agrarian university, Ukraine

**СТАН ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
РЕГІОНІВ ПРИЧОРНОМОР'Я ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ
СОСТОЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
РЕГИОНОВ ПРИЧЕРНОМОРЬЯ И ПУТИ ЕГО УЛУЧШЕНИЯ
ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURE OF SOUTHERN
ECONOMIC REGIONS AND WAYS TO IMPROVE**

Анотація. В статті дається аналіз економічного розвитку сільського господарства регіонів Причорноморського економічного району України.

Ключові слова: регіон, економіка, інновації, інвестиції, сільське господарство.

Аннотация. В статье дается анализ экономического развития сельского хозяйства регионов Причерноморского экономического района Украины.

Ключевые слова: регион, экономика, инновации, инвестиции, сельское хозяйство.

Summary. The article analyzes the economic development of the agricultural regions of Southern economic region of Ukraine.

Key words: region, economy, innovation, investment and agriculture.

Постановка проблеми. Сільськогосподарська галузь регіонів Причорноморського економічного району України динамічно розвиваючись, зміцнює свої позиції на зовнішньому і внутрішньому ринках. Вигідне географічне положення, наявність зрошуваних земель та переробної інфраструктури, м'який клімат і довгий вегетаційний період вказують на великі можливості для подальшого розвитку аграрного сектору економіки. Накопичений теоретичний і практичний досвід, глибокі теоретичні дослідження таких видатних вчених як: М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. П. Ситник, Н. Й. Малік, Л. О. Мармуль, Н. С. Танклевська та ін. дають підстави вважати, що Південні регіони можуть стати домінуючими у підвищенні рівня продовольчої безпеки країни. Для досягнення цієї мети необхідно додатково проводити наукові дослідження чинників, які активно впливають на поліп-

шення інвестиційної привабливості сільських територій, інтенсифікацію аграрного виробництва.

Ціль наукової праці полягає в аналізі стану економічного розвитку сільського господарства регіонів Причорномор'я та визначенні шляхів його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс — один з найважливіших і найбільших секторів економіки України. Від рівня його розвитку залежить стан економіки і продовольча безпека держави, якість життя населення країни. АПК України дає 95% продовольчих ресурсів, за рахунок його продукції формується понад 2/3 фонду споживання. Продукція агропромислового комплексу в експортному потенціалі країни становить 26,0–28,0%, у тому числі, сільського господарства 14,0–16,0%, харчової і переробної промисловості 12,0–14,0%.

Велике значення у розвитку агропромислового комплексу України відіграє Причорноморський економічний район, розташований на півдні України, до якого входить АР Крим, Миколаївська, Одеська та Херсонська області. Загальна площа економічного району складає 113,4 тис. км², населення — понад 7 000 000 осіб [1]. Вигідне географічне положення Причорномор'я, перетин державних і міжнародних морських шляхів Азово-Чорноморського басейну, ґрунтові і кліматичні особливості позитивно позначаються на розвитку сільського господарства. На цей економічний район припадає 15,0–20,0% валового збору зерна, 22,0–23,0% соняшнику, близько 25,0% овочів, що виробляються в цілому в Україні. І хоча частка у загальнодержавному виробництві зерна та основних видів продукції тваринництва дещо знизилася за останні роки, збільшення обсягів виробництва овочевих та плодоягідних культур значно підвищило рівень рентабельності аграрних підприємств по відношенню до 2000–2005 рр., що свідчить про зростання їх конкурентоспроможності (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень рентабельності виробництва аграрної продукції у сільськогосподарських підприємствах Причорноморського економічного району (%)

Роки	2000	2005	2013
Україна	-1,0	6,8	11,2
Автономна Республіка Крим	1,6	1,0	12,2
Миколаївська	-7,0	7,6	20,8
Одеська	5,2	6,4	12,7
Херсонська	-12,9	6,3	16,2

* Складено за даними Статистичного збірника України, 2014 р.

Як видно з таблиці, у всіх областях та Автономній Республіці Крим, рівень рентабельності виробництва аграрної продукції значно зріс у порівнянні з 2000 роком, що характеризує стабільність розвитку сільськогосподарської галузі. До того ж, підвищення закупівельних цін на основні види вирощеної продукції збільшує обсяги грошових надходжень до господарств, що робить їх більш платоспроможними та інвестиційно-привабливими.

Розвиваючи галузь рослинництва, регіони Причорномор'я значно скоротили поголів'я худоби. Всього за період з 2000 року по 2013 рік поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 49,5%, свиней на 33,0%. Також змінився розподіл поголів'я за категоріями господарств. Якщо у 1990 році в сільськогосподарських підприємствах було зосереджено 90% поголів'я ВРХ, 84% поголів'я свиней та 89% овець і кіз, то в 2013 р. 87% поголів'я ВРХ, 67% свиней та 71% овець та кіз утримувалося у господарствах населення, що унемож-

ливає зростання інноваційних технологій та збільшення обсягів продукції тваринництва, які б повністю задовольняли потреби населення.

Сільськогосподарські підприємства, фермерські та особисті господарства, конкуруючи між собою, визначають структуру та спеціалізацію виробництва. Так, великі господарства, як правило, вирощують зернові культури, сою, соняшник, ріпак; фермерські та особисті господарства, крім виробництва вищезазначених культур, спеціалізуються на вирощуванні овочів, фруктів, винограду та продукції тваринництва. Рівень виробництва фермерськими та особистими селянськими господарствами складає біля 2/3 від загального по Причорноморському економічному районі. На сьогоднішній день ці господарства, виробляючи значний обсяг продукції і сировини для переробної та харчової галузей, визначають рівень сталості розвитку сільськогосподарського виробництва. Не зменшуючи ролі великих сільськогосподарських підприємств у розвитку аграрної сфери виробництва, впевнено можна сказати, що виробничий потенціал фермерських та особистих селянських господарств ще не вичерпано і при створенні умов для подальшого їх розвитку ці господарства можуть вносити значний вклад у покращення продовольчої безпеки як регіонів півдня України так і всієї країни. Крім того, ці господарства слід розглядати як один з резервів зменшення в сільській місцевості безробіття, так як вирощування овочів, фруктів і ягід, а також виробництво продукції тваринництва трудоміке і потребує застосування ручної праці.

Аграрні виробничо-підприємницькі структури реалізують власну продукцію через такі канали: переробним підприємствам; населенню в рахунок оплати праці (включаючи реалізацію через систему громадського харчування); пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових пайів; на ринку через власні магазини, палатки; через біржі, аукціони; за іншими каналами (продукція продана безпосередньо підприємствам торгівлі та громадського харчування, а також санаторіям, дитячим садкам, школам, лікарням, будинкам відпочинку, закритим закладам; іншим підприємствам та організаціям; комерційним структурам, зарубіжним країнам). І хоча у сільському господарстві Причорномор'я намітилася стійкість у нарощуванні обсягів виробництва аграрної продукції та її реалізації, рівень споживання основних видів продуктів харчування на душу населення залишається низьким і не відповідає науково-установленим нормам. Особливо в недостатніх обсягах споживається продукція тваринництва, овочі, фрукти, картопля і хліб. До основних чинників, які стримують виробництво сільськогосподарської продукції, автор відносить високий рівень зношеності

та низькі темпи оновлення основних засобів виробництва; низький рівень використання потенціалу земельних ресурсів; недостатню розвиненість ринкової інфраструктури у сільській місцевості; незадовільні обсяги внутрішнього і зовнішнього інвестування виробництва та ін. На сьогоднішній день, рівень забезпечення аграрних підприємств тракторами, комбайнами, автомобілями та іншою технікою становить 45–50% потреби, що призводить до несвоєчасного виконання виробничих процесів, недотримання обсягів запланованого врожаю, збільшення собівартості та зниження конкурентоспроможності продукції, що реалізується.

Значно впливає на покращення інвестиційної привабливості та підвищення рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств якість орної землі. Тому регіональним органам влади потрібно посилити контроль за використанням товаровиробниками орної землі, звернути увагу керівників і спеціалістів виробничих структур на необхідність внесення у ґрунт компостів, якщо не вистачає у господарствах гною та інших природних органічних добрив. Особливо це стосується зрошуваних угідь. Багатовіковий досвід свідчить, що зрошення є вирішальною умовою стабільного і гарантованого виробництва аграрної продукції у багатьох країнах світу, де є зони недостатнього та нестійкого зволоження ґрунтів. Наприклад, у США зрошується 15% всієї ріллі, з якої отримують близько 40% продукції від загального валового збору по країні [2]. Зрошення земель є головною умовою інтенсифікації сільського господарства і в регіонах Причорномор'я. Від ефективності їх використання залежить ситуація в країні. Тільки в Херсонській області у 90-х роках минулого століття площа зрошуваних угідь становила 425,6 тис. га і дозволила отримати понад 46% валової продукції рослинництва. На жаль, руйнація зрошувальної мережі у кінці 1990 і початку 2000 рр. призвела до різкого скорочення зрошуваних земель. Так, у 2001 році налічувалось у регіоні всього 116 тис. поливної площі, що зменшило, майже у 2 рази, збір зернових і кормових культур та сприяло різкому скороченню поголів'я худоби у сільськогосподарських підприємствах. У тільки завдяки прийняттю регіональної Програми розвитку зрошення та поліпшення екологічного стану сільськогосподарських угідь і сільських населених пунктів Херсонської області на період до 2015 року вдалось зупинити процес зменшення обсягів зрошення і перейти до поступового відновлення площ поливу. На Херсонщині з 2014 року діє проект USAID «Вода для агросектора» згідно з яким площа поливу в області вже в 2016 році збільшиться на 3 тис. га.

Необхідною умовою подальшого розвитку сільського господарства регіонів Причорноморського

економічного району є зміцнення інноваційного потенціалу суб'єктів господарської діяльності. Практичний досвід господарювання вказує на те, що аграрні підприємства, які не приділяють увагу інноваційній діяльності, морально старіють і вибувають із боротьби за споживача [3]. Тому одним з основних завдань держави на сучасному етапі трансформаційних перетворень є поліпшення економічного стану суб'єктів аграрного виробництва шляхом оновлення виробничої бази інноваційними засобами, активізація пошуків нових структурних об'єднань аграрних, переробних і збутових підприємств, націлення їх виробничої діяльності на спеціалізацію та впровадження нових методів управління сільським господарством. Держава повинна впроваджувати пільгову підтримку підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність та на конкурсній основі приймають участь у реалізації інноваційно-інвестиційних стратегічних проектів.

Науково-технологічне забезпечення сільськогосподарських підприємств та ефективне використання виробничих потужностей повинно відбуватись шляхом оновлення виробничих фондів і модернізації технічних засобів. Це дозволить значно підняти рівень механізації і автоматизації виробничих процесів та знизити рівень ручної праці у сільському господарстві. При цьому, значно зменшаться обсяги паливно-енергетичних ресурсів та сировини на виробництво одиниці сільськогосподарської продукції, підвищиться рентабельність агроформувань. Технічні і технологічні зміни обов'язково призведуть до появи нових професій, підвищення кваліфікаційного рівня робітників й управлінців. Тому на базі вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів, дослідних станцій та професійно-технічних коледжів необхідно вести підготовку і перепідготовку фахівців, які братимуть участь у реалізації державних і регіональних програм економічного і соціального розвитку. Без належного кадрового забезпечення виконання положень тієї чи іншої програми буде нездійсненною мрією.

Сільськогосподарська сфера виробництва повинна постійно перебувати у стані інтенсивного ресурсно-технологічного оновлення: створення і впровадження інтенсивних технологій, які б забезпечували замкнутий цикл виробництва і впровадження нових систем управління ресурсним потенціалом та ін. Стратегічна спрямованість інноваційної діяльності має бути системною і багатовекторною, направленою на підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції. Зайнявши ведуче положення в експорті пшениці, ячменю, кукурудзи та сої на світовому ринку, галузь відстає від економічного розвинених країн за якістю вирощеної продукції та врожайністю сіль-

ського господарських культур. Тому якнайшвидше треба звернути увагу на поліпшення селекційної роботи, зміцнивши кадровий потенціал та впровадивши додаткове фінансування селекційних програм. Впровадження нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, заміна малопродуктивних порід тварин на більш продуктивні, впровадження нової техніки і сучасних технологій — це ключ до зростання економіки сільського господарства, підвищення рівня інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки регіонів Причорномор'я.

Отже, сільськогосподарська галузь регіонів Причорноморського економічного району, динамічно розвиваючись, зміцнює свої позиції на зовнішньому та внутрішньому ринках. Вигідне географічне положення, наявність зрошуваних земель та переробної інфраструктури надає можливості для подальшого розвитку аграрного сектору економіки на основі збільшення обсягів залучення інвестицій та впровадження інноваційних технологій.

Збільшення інноваційного потенціалу сільського господарства є основою розвитку аграрного сектору економіки Причорномор'я. Більш якісна підготовка спеціалістів для села, здатних забезпечувати виконання інноваційно-інвестиційних програм, створення Банку Міжрегіональних інноваційних розробок та впровадження сучасних енергозберігаючих технологій у виробництво може значно прискорити перехід аграрного сектору на інноваційну модель розвитку.

Особисті селянські господарства, не являючись антагоністами великих аграрних підприємств, вносять значний вклад у задоволення потреб населення продуктами харчування та зменшення рівня безробіття у сільській місцевості. Їх потенційні можливості повністю не вичерпані. Розвиток лізингового та інших форм кредитування сільського населення, створення обслуговуючих та закупівельних кооперативів безпосередньо у селах значно б покращило умови господарювання особистих селянських господарств, сприяло б збільшенню обсягів виробництва продукції.

Література

1. Качан Є. П. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: [Навч. посібник] / Є. П. Качан, Т. Є. Царик, Д. В. Ткач та ін. — К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. — 704 с.
2. Танклевська Н. С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія, практика: [Монографія] / Н. С. Танклевська. — Херсон: Айлант, 2010. — 376 с.
3. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України: [Монографія] / Н. М. Сіренко. — Миколаїв, 2010. — 416 с.